

Бородін І.Л., д.ю.н., професор,
Київський Університет інтелектуальної власності
та права Одеського національного університету
«Одеська юридична академія», м. Київ, Україна

ВИНИКНЕННЯ ТА СТАНОВЛЕННЯ ФЕНОМЕНА ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

Головне завдання історико-правових досліджень – забезпечення теорії певною програмою пізнання правової реальності в її генезі та функціонуванні, підвищення евристичної ефективності, теоретичного та практичного освоєння дійсності [1, с. 24].

Поняття прав людини як окремої категорії, як феномену в юридичній науці та практиці державотворення, визначення параметрів взаємовідносин громадян і держави в особі її владних структур сформувався в епоху Просвітництва у XVIII ст. Хоча окремі положення, які мали відношення до ідеї прав людини, з'явилися у творах грецьких філософів та у світових релігіях [2, с. 95-101]. В країнах Європи було ухвалено хартії, що кодифікували певні свободи людини. Наприклад, такі документи, як Magna Charta Libertatum 1215 р., датська Erik Klippings Handfaestning 1282 р., проголошували права людини, які можна було відстоювати за тих чи інших обставин, та визначали межі втручання державної влади у життєдіяльність обмеженої групи осіб.

В епоху Просвітництва сформувалась думка про те, що природа, в першу чергу, наділяє людину фундаментальними правами, які можуть бути протиставлені владі. З часом права людини, їх реалізацію почали розглядати як передумови гідного людського існування.

Основами концепції природних прав є їхній загальний, універсальний характер: такі права стосуються всіх без винятку людей, завдяки лише їхній належності до роду людського. Вічність – позаісторичність змісту таких прав, який із часом не змінюється, адже породжені одного разу і назавжди, такі права є незмінними. Абсолютність таких прав, заперечення існування яких є неприпустимим і може кваліфікуватися як посягання на саме існування людської істоти як такої.

До положень згаданої концепції можна віднести тези щодо: а) соціальної зумовленості змісту прав людини, тобто їхньої залежності від рівня та характеру розвитку суспільства, котрий зумовлюється, з одного (*внутрішнього*) боку, діалектикою взаємодії людини та суспільства, а з іншого (*зовнішнього*) – взаємодією того чи іншого політично організованого суспільства з міжнародним співтовариством, мірою залученості цього суспільства до глобальних процесів;

б) історичного характеру зумовленості як змісту, так і номенклатури прав людини, чим пояснюється можливість виникнення нових прав людини, яких до певного часу взагалі не існувало, і модифікування з плином часу змісту чи обсягу прав людини.

Основою концепції природних прав людини є положення про автономію індивіда. Вважалося, що політичні та особисті права й свободи визначають ту сферу буття індивіда, в яку не допускається втручання жодних інших суб'єктів, передусім держави та суспільства. А відтак, обов'язки усіх, хто протистоїть індивіду, зводяться до негативних. Слід утримуватися від таких дій, які посягали б на цю окреслену сферу автономії індивіда. Сучасна ж концепція прав людини робить уже дещо інші акценти, відображаючи інші тенденції щодо цих випробуваних часом прав людини.

Як свідчить практика міжнародних органів з контролю за станом здійснення прав людини, покладення на державу звичайного обов'язку лише не втручатися у здійснення прав особистого та політичного характеру подекуди ще не є достатньою гарантією того, що ці права не будуть порушені. Європейський суд з прав людини зазначає, що за певних умов держава повинна вживати заходів не лише негативного, але й позитивного характеру задля забезпечення навіть таких, тобто «негативних», прав.

Ще одним підтвердженням еволюційного характеру сучасної концепції є практика термінологічного позначення відповідних правових можливостей людини.

У процесі ознайомлення з положеннями міжнародних актів та сучасних конституцій стосовно прав людини виявлено вживання словосполучення «права та свободи» людини. Прикладом може бути використання зазначених термінів у нормах Міжнародного Білля про права людини, у назві Конвенції про захист прав та основних свобод людини 1950 р. (Євроконвенція), у відповідних положеннях Конституцій України, Польщі, Франції, Росії, ФРН. Численні правові пам'ятки свідчать, що термін «свобода» для позначення правових можливостей людини почав використовуватися у внутрішньодержавних документах раніше, аніж термін «права». Цікаво, що перший термін виявлений і в нормативних документах українського державного будівництва XVII – XVIII ст., зокрема у Березневих Статтях і Конституції прав та вольностей Війська Запорізького 1710 р. [3, с. 85].

Як видається, термін «свободи», вживаний того часу, позначав саме права, які належать особам чи групам людей з огляду на їхні звання чи статус: адже тоді права людини існували у формі правових можливостей обмеженого кола суб'єктів. Не зайвим буде нагадати про саме народження ідеї прав людини та її первинне філософське обґрунтування. Тоді права та

свободи людини мислилися як *природні* та *невід'ємні*, а часом виникнення таких прав вважали момент народження індивідів. За такого розуміння легітимність держави визначалася ступенем визнання цих прав, на чому власне і закінчувалися її обов'язки. Не дивно, що за такого підходу не могли визнаватись інші права, окрім політичних та особистих, тобто таких, що відображалися у панівній на той час доктрині. За такого «*природного*» підходу, термін «свободи» вживали на позначення тих правових можливостей людини, які були «одиничними» виявами її загальної свободи – невід'ємного атрибута кожного індивіда від народження.

Подальший розвиток концепції прав людини призвів до нормативної фіксації принципово нових можливостей людини, щодо яких вживання терміну «свобода» вже не видавалося адекватним з огляду на їхній специфічний характер. Зазначене розмежування термінів «права» та «свободи» зберігається й донині.

Підсумовуючи викладене, можна констатувати наступне: права людини є одним із найважливіших інститутів права будь-якої сучасної держави, і розглядаються вони передусім як узагальнення практичного досвіду спілкування між людьми, а це означає, що за будь-яких обставин їх не можна трактувати як породження спекулятивної діяльності людського розуму у відриві від соціальних процесів.

Література

1. Яценко І.С. Принцип поділу влади: ідейно-теоретичні засади та практика реалізації на прикладі республіки Польща (історико-правовий аналіз): монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2020. 436 с.

2. Рабінович С.П. Тора. Права людини і громадянина: проблеми реалізації в Україні: праці Львівської лабораторії прав людини Академії правових наук України / редкол: П.М. Рабінович (голов.ред) та інш. Київ: Ін Юре, 1998. С. 95-101.

3. Case Matthews v. the United Kingdom. *European Court Reports*. 1999. Vol. 28, № 36. Para 33.